

מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

בבא קמא דף ב

סדר נזיקין, ארבעה אבות

בשבת (לא, א) דרשו את הפסוק "והיה אמונת עתיך וגו'", על סדרי הש"ס. "ישועות" זה סדר נזיקין. וצ"ב השייכות בין ישועה לנזיקין.

וביאר מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל (בשיעורי אגדות רבה בב"ח שאנו עתידים להוציא לאור בקרוב בע"ה), שישועה היא מלשון 'שעיע' דהיינו 'חלק' ללא בליטות. כשיש ישועה מסירים כל מעכב ומפריע, ומחליקים את המציאות בהסרת המעכבים. נזיקין הם 'מעכבים', בין בנזקי גופו בין בנזקי ממונו.

והנה, כמבואר בדברי רבותינו הנזקין הם דוגמת כל המעכבים שיש בעולם. המעכב הגדול ביותר שיש בעולם הוא המיתה. וכשהקב"ה מסיר את העיכוב הזה אנו מגדירים זאת כישועה - "מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה", "אין דומה לך מושיענו לתחיית המתים". וכן לגבי רפואות שהם מעין מיתה - מה לי קטלה כולה, מה לי קטלה פלגא - אנו אומרים: "רפאינו ה' ונירפא, הושיענו וניוושע"

ולכן, כשמדברים על סדר נזיקין, שעוסק במעכבים ובמפריעים, אזי הסדר שבא לתקן זאת נחשב "ישועות".

והנה סדר נזיקין פותח במילים "ארבעה אבות נזיקין, השור הבור המבעה וההבער". ויש את המשמעות הפשוטה של הדברים כמבואר בסוגיות, אך יש כאן משמעות נסתרת ופנימית.

בליקוטי הגר"א (שמו"ת) איתא רמז נפלא: נאמר בספר במדבר (לב, לד-לה) "ובני ראובן בנו את חשבון ואת אלעלא, ואת קריתים. ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם ואת שבמה". והיינו שכל הערים הראשונות הן 'מוסבות שם', שבני ראובן שינו את שמם הקודם (וע"ר רש"י שהיו שמות של ע"ז ושינו שמם לקדושה), אך העיר 'שבמה' נשארה בשמה. מה הביאור?

אלא, דשינוי השם לעיר פירוש הדבר, שמעלים אותה מטומאה לקדושה. אותפ ערים היו בעבר הירדן שהם מחוץ לארץ ישראל, בני גד ובני ראובן קידשו את אותם ערים וחברו אותם לארץ ישראל. אותה עיר שלא שינו את שמה, שבמה, מבאר הגר"א שהיא ראשי תיבות "שור, בור, מבעה, הבער" (וכן מובא רמז זה ברמ"ע מפאנו עשרה מאמרות חיקור דין ח"א פ"ג, ועוד), והיינו שארבעת כוחות הרע הללו, לא שינו את שמם, ולא תיקנו אותם, כיון שבעולם הזה, כוחות אלה אינם שייכים לקדושה.

הגר"א מציין לפסוק האחרון בספר יחזקאל "ושם העיר מיום ה' שמה", והיינו "ולעתיד לבוא יוחזר מאלו הד' לקדושה, ושם העיר מיום ה' שמה, לבד הב', בור, האחרונה, שיתבלע המות לנצח.", וביאור הדבר איתא ברי"א חבר (אפיקי ים ב"ק ס, ב), דהגר"א בברכות מבאר שיש ד' סוגי יצה"ר, השנים הראשונים הם 'התאווני' ו'הכעסני', ובנוסף לכך יצה"ר של כבוד. כנגדם בא שור (כעסני), מבעה (אדם או שן שהם כנגד הכוח המתאוונה), ואש שהיא כנגד הגאווה והכבוד. היצר הרע הרביעי הוא של ליצנות, והבור ריק אין בו מים, הליצנות מסירה את כל החשיבות שיש (ועיין בגר"א בביאורי אגדות ב"ק טו: ששם הוא אומר דהיצר הרע הרביעי הוא היצר דעצבות, והן הן הדברים דלקמן).

בעוה"ז יש ד' מיני יצה"ר, וכנ"ל. לעתיד לבוא, ג' מיני היצה"ר ישתנו

ויתוקנו לקדושה. פירוש, שג' היצה"ר הראשונים יכולים להיות משומשים לקדושה, יש תאוה בקדושה, וכן עזות דקדושה וכעס דקדושה, אבל ליצנות אין לה מקום. [ויש להוסיף דהמקום היחיד שהתירו חז"ל ליצנות הוא כנגד ע"ז, וא"כ לעת"ל שלא תהיה ע"ז, לא יהיה מקום לליצנות]. וזהו הביאור שמתוך "שבמה", יהיה תיקון ל"שמה", אך הב' שהוא כנגד בור, הליצנות, לא יהיה לו תיקון. והדברים נפלאים מאד.

דף ג

מבעה זה אדם

לרב מבעה זה אדם שנא' "אמר שומר אתא בוקר וגם לילה אם תבעיון בעיו". ולשמואל מבעה זה השן שנא' "איך נחפשו עשיו נבעו מצפוניו". וכבר העיר המהרש"א ועוד, מדוע נקט התנא לשון סתומה כ'מבעה' ולא נקט 'אדם' או 'שן'. ויישב המהרש"א שאבות נזיקין רומזים לאבות הטומאה בעולם, ומבעה הוא כנגד עשיו שמצד אחד

נקרא אדם כמ"ש "בקום עלינו אדם". ומצד שני משול לחזיר שעיקר כוחו בשיניים. וכיון שאין רוצים לדבר במפורש על עשיו, לכן מזכירים אותו בדרך רמז, ונוקטים 'מבעה' שמצד אחד מרמז לכוח התפילה שעומד כנגד עשיו, וגם מרמז לשן שהוא כוחו של עשיו.

עוד עמדו בספרים על כך שאם 'מבעה' זה אדם על שם שהוא מבקש ומתפלל, פירוש הדבר שעיקר ענין האדם הוא להיות מתפלל, ונבאר דבר זה יותר:

השם משמואל (חיי שרה תרע"ד) מביא בשם אביו האבנ"ז שעיקר צורת אדם הוא לחבר את העולמות - בין העולם התחתון לעליון. הצורה הנכונה של צורת אדם היא שמחבר אותם באמצעות תפילה, והצורה שהיא בלתי נכונה להיות אדם, היא ע"י שהוא מזיק, ומחבר את העולם העליון (כוחות נפשו) לעולם התחתון.

ומביא מחידושי הרי"מ עה"פ "השמים שמים לה', והארץ נתן לבני אדם" - ר"ל שבני האדם יעשו מהארץ שמים שזה עיקר תפקידם.

והמפרשים מזכירים דברי רש"י (בראשית פ"ב פ"ה) על הפסוק "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח, כי לא המטיר ה' אלקים על הארץ והאדם אין לעבוד את האדמה", וכתב רש"י שהעשבים נבראו אך עמדו על פתח הקרקע, מפני שלא היה אדם שמכיר בטובת גשמים, וכשהגיע אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו הדשאים. הרי שהדבר הראשון שאדם עשה לאחר שנברא, הוא להתפלל.

ונצרך לכאן מה שביאר בזה מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל. והיה אומר כך: האדם שמתפלל ומבקש מהקב"ה איזה דבר, האם אין זו חוצפה לבקש? הרי הקב"ה יודע מה אנו צריכים, ואם היה רוצה לתת, היה נותן גם בלי התפילה. ומה ענין התפילה? והיה מזכיר שאצל בני ישמעאל כל התפילות הן שבת, ולא בקשה, כי מה שייך לבקש מבורא העולם דבר שלא נתן לך.

וביאר הגר"מ ש שתפילה היא לשון פנייה, הקב"ה רוצה לתת לנו שפע, אך האדם צריך להכיר בזה, ולבקש. ע"י התפילה אדם מחבר שמים וארץ, ובכך זוכה לשפע. הקב"ה מתאוונה לתפילתן של צדיקים, וכדי

שהאדם יזכה לקבל את ההטבה, עליו להכין את עצמו, וזאת באמצעות התפילה המחברת שמים וארץ.

והיה אומר הגרמ"ש (וציין שמצא כן בבו איש חי, והראוני שהוא בבניהו על ברכות ו.) דהנה יש את האות ויש את המילוי שלה. כלומר: בכל מילה שמתארת אות יש את האות הראשונה שהוגים, ואחרי כן יש את מה שאין הוגים. כגון: המילה אל"ף, הוגים את הא' ואין הוגים את ל' ופ'. נמצא שהאות א' היא נגלית, ושאר האותיות נעלמות. וכשניקח את המילה "אדם" יש בה אל"ף דל"ת מ"ם, וכשנצרך את האותיות הנעלמות שיש במילים אלה, עולה למילה: מתפלל.

כלומר, המהות של האדם, מה שמוסתר מתחת לשמו, הוא מתפלל. כל ענינו הוא להתפלל ולחבר שמים וארץ בתפילתו.

דף ד

ד, יג, כד אבות נזיקין

לתנא דמתני' יש ד' אבות נזיקין, לר' אושעיא יש י"ג אבות נזיקין, ולר' חייא יש כ"ד אבות. וכפי שמבואר בסוגיא, אין ביניהם מחלוקת לדינא, אלא נחלקו את מה כוללים במניין. וננסה להבין את עניינם של המספרים הללו.

ונקדים שלעולם במספרים שנותנים לנו חז"ל יש עומק, ואין בהם מקריות אלא יש בהם תוכן בעיקרי הענינים.

הגר"א בביאורי אגדות (ב"ק טו, ב) מבאר כך: הנה אנו יודעים (ודיברנו בזה לעיל) שאבות נזיקין מייצגים את כוחות הרע שבעולם. כנגדם יש את הקדושה, דזה לעומת זה עשה אלקים. כל הרע שבעולם עומד כתמונת ראי לקומת הקדושה.

גילוי הקדושה בעולם נובע משמו של השי"ת. עיקר גילוי שמו הוא שם הוי"ה ב"ה, שיש בו ד' אותיות. וכנגד ד' אותיות השם עומדים ד' אבות נזיקין.

השלב השני של גילוי שם הוי"ה הוא צירופי השם. כלומר שאפשר לכתוב את האותיות בסדר שונה. ובסה"כ יש י"ב צירופים של שם הוי"ה (רבים מכירים את הצירופים ממה שנדפס בסידורים במוסף של ראש חודש אצל חתימת הברכה מקדש ישראל וראשי חדשים, שבכל ראש חודש יש צירוף אחר שצריך לכוון).

בספר יצירה (פ"ה מ"ב) איתא שבעולם יש חלוקה של מספר י"ב. וכגון שנים עשר גבולי אלכסון. ומבאר הגר"א שם וכן המהר"ל (חי' אגדות ב"מ קז, ב), שכל דבר בעולם מתגלה כבעל ששה ממדים: למעלה, למטה, ימין, שמאל, פנים, אחור. נקודות החיבור בין הממדים הם י"ב אלכסונים בתוך אותה 'קוביה'. פחרוש שהגילוי של דברים בעולם מתגלה בבחינה של י"ב. וכן המספר י"ב מתגלה גם ב"ב שבטים וי"ב חדשים ועוד.

תמיד כשיש גילוי של י"ב, יש את הי"ג שמחבר את כל אותם י"ב. ביחס ל"ב גבולי אלכסון, המימד המחבר הוא עצם הקוביה עצמה שהיא הי"ג. וכן בחודשים, חודש אדר ב' הוא החודש הי"ג שמחבר את כל החודשים יחד להיות ל'שנה', כפי שמבואר בספרים. וכן בשבטים, איתא במהר"ל (גבורות ה' פ"ג) מה שמחבר את הי"ב שבטים הוא יעקב אבינו, וזו המילה "אחד" שמכילה ח' בני האמהות, ד' בני השפחות, וא' כנגד יעקב המחברם. ומבאר הגר"א ששיטת רבי אושעיא היא שכנגד אותו גילוי של י"ג, יש את י"ג אבות נזיקין, זה לעומת זה.

וישנו גילוי נוסף, שאותו הגר"א לא מבאר כ"כ באופן ברור. אמנם מצינו בחיבור "ליקוטי הש"ס לאריז"ל", ושם על מס' ב"ק מובא שיש כ"ד

צירופים לשם אדנו"ת. כנגד צירופים אלה, ישנם כ"ד ספרים בתנ"ך, שנחשבים כ"ד קישוטי כלה. וכנגד הכ"ד הללו נעמדים כ"ד אבות נזיקין דטומאה, וכפי שאמר רבי חייא.

[וכדאי לציין ששם הוי"ה יש לו י"ב צירופים, בעוד ששם אדנ"י יש לו כ"ד צירופים, והטעם הוא דלעולם מילה בת ד' אותיות שונות יש לה ס"ב כ"ד אפשרויות של תירוף, אבל שם הוי"ה האות ה' כפולה, וא"כ אין את כל מספר הצירופים האפשריים, ומספר הצירופים מתמעט בחצי].

להבין יותר, מדוע המספרים מתחלקים בצורה זו, יש בכך תורה שלימה הטעונה עיון רב. ועכ"פ למדנו שהמספרים המובאים בסוגיא אינם במקרה, אלא יש בהם עומק רב.

דף ה

להלכותיהן

כל אחד מאבות הנזיקין נכתב בתורה להלכותיהן. שן ורגל לפוטין ברה"ר. בור לפטור בו את הכלים או את האדם. אש לפטור בו את הטמון (לחד מ"ד).

ונבוא להטעים את הדברים לפי מה שנתבאר לעיל אודות רובד ה'מחשבה' שטמון בד' אבות נזיקין.

הזכרנו את דברי רי"א חבר שכל אחד מהנזיקין הוא כנגד אחד מסוגי היצה"ר. שן היא כנגד יצר התאוה, רגל היא כנגד כח ההרגל, דש בעקביו. המשמעות היא ששן ורגל הם צמד, משום שהיצה"ר שבהם דומה, שהאדם מתנהל בלי מחשבה אלא לפי דחפי הגוף או הרגליו.

כפי שהתבאר במסכת עירובין, רשות היחיד מסמלת את מה שמתחבר להקב"ה (וסימנך: עולה עד לרקיע), ואילו רה"ר היא המקום של העולם ללא קשר ישיר למעלה (ולכן אינה עולה מעל י' טפחים). יש ברה"ר את שלל הכוחות שבעולם.

רי"א חבר בפירושו 'אור תורה' על ספר מעלות התורה מבאר (באות א', ושם בליקוטים) שהדרך היחידה להתגבר על היצה"ר היא באמצעות התורה. היא גילוי שם ה' ונותנת את הכוח להתגברות על היצר. והוא מה שהגמ' בנדרים (סא, א) מבארת על מה אבדה הארץ - על שלא בירכו בתורה תחילה, וכוונת השאלה היא מדוע לא היה להם כוח להתגבר על היצר, והתשובה היא שלא ברכו בתורה תחילה.

על כן שן ורגל פטור ברה"ר, שכן רק ברה"י שיש בו חיבור לעליונים, ותורה בגילוי, אפשר להתגבר על השן והרגל, שהם היצר הרע הבא בטבע האדם, ואילו ברה"ר אין כוח לשלוט בהם.

ולגבי אש: בדרך פקודין לבעל הבני יששכר (מצוה נו) עוסק בכך, ונקדים שכבר הבאנו בשם רי"א חבר שאש מסמלת גאווה. החסרון הגדול של גאווה היא הגילוי שלה. אדם שיודע את ערך עצמו אינו גאווה. אך הבעיה היא כאשר האדם מבליט את המעלה שלו החוצה, ודורש מאחרים להתייחס לכך. מבאר הדרך פקודין, שהכוח של אש הוא רק כשהדברים גלויים, ועל כן אש פטור בטמון.

בור: מבאר הדרך פקודין (מצוה נג), שהבור מסמל את המצב שאדם אין לו שום מעלה (ודומה לשון 'בור' בשורו"ק שמכנים מי שהוא ריק). והזכרנו לעיל דברי הגר"א שכל סוגי היצה"ר יתחברו לקדושה לעת"ל, חוץ מבור, וכפי שמבאר רי"א חבר שליצינות אין לה שום תיקון. הליצינות מבטלת לגמרי מעלת האדם. על כן בור פטור מאדם וכלים, שהבור לא יכול לשלוט במי שיש לו צורת אדם או צורת כלי. הבור כוחו הוא רק במקום שאין צורה

חב וחייב

"כשהזיק חב המזיק". ומקשינן "חייב מיבעיא ליה". ומשני "אמר רב יהודה אמר רב, האי תנא ירושלמי הוא דתנא לישנא קלילא", כלומר לשונו קצרה. היד אליהו מציין שמצינו כן במקומות נוספים, כגון בגיטין (סה, ב) ר' נתן דבבלאה הוא דייק בין פטרוה לפיטרוה, תנא דידן דבא"י הוא לא דייק.

ומקשים כאן התוס', שהרי יש עוד מקומות שנקטו לשון "חב", כגון: "אין חבין לאדם אלא בפניו", "תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים", ומדוע לא הקשו שם על הלשון. ותירצו, דהתם לא שייך לשון חיוב אלא לשון חובה. והקשה היעב"ץ (קולן של סופרים) מה כוונת התוס', הרי חיוב וחובה חד הם, זה בלשון זכר וזו בלשון נקיבה.

והדברים מתבארים בגר"א בליקוטים על המשניות. חב הוא לאחרים, כלומר הוא גורם חובה לאחרים. חייב היינו ההגדרה של האדם עצמו. וכן מדויק בתוס', שהמקורות שהביא מדברים על מה שחב לאחרים - חבין לאדם, חב לאחרים. וזה מה שחילקו בין לשון חייב שהוא כלפי עצמו, ובין לשון חב שהוא כלפי אחרים.

הנצי"ב במרומי שדה הולך כדרך הגר"א, שחייב הוא לעצמו וחב הוא לאחרים, ומוסיף שלכאן תליא במחלוקת רב ושמואל בסוגיין. דשמואל לומד ש"מבעה" היינו שן, ולדבריו לא נזכר במשנה אדם, אלא כולה מדברת על המזון שהזיק, ושפיר נקט לשון 'חב', שכן המזון גורם לבעלים להתחייב. אבל לפי רב ש"מבעה" זה אדם, נמצא ששפיר ניתן להשתמש בלשון 'חייב' דקאי על האדם עצמו. ומדוקדק היטב שהמתרץ את הקושיא על לשון 'חב' הוא "רב יהודה אמר רב", שרב לשיטתו צריך לתרץ. ונסיים בהערת המהר"צ חיות, שאם מעיינים היטב בשלוש המשניות הראשונות של מס' ב"ק, רואים שהסגנון שונה משאר המשניות שבש"ס. דהנה רבינו הקדוש לקח משניות ממקורות שונים ושילבם יחד, ולפעמים השאיר את הלשון המקורית. וג' המשניות דידן הן לשון הירושלמי ושונות משאר הש"ס. ונמצא דמה שתירצה הגמ' דהתנא הוא ירושלמי, אין זה רק ביחס ללשון 'חב' אלא באופן כללי כל הנוסח מתאים ללשון הירושלמית.

שוה כסף, תשובה

הגמ' מקשה סתירה בין הפסוק "מיטב שדהו ישלם", ובין הדרשה "ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין."

השפת אמת (ליקוטים פרשת משפטים) כותב דבר נפלא, ונקדים לדבריו כמה הקדמות.

המילה 'כסף' היא מלשון כיסופין וכן מלשון כיסופא (בושה). ובעצם שתי המשמעויות עולות בקנה אחד, שכן אדם נכסף להגיע למצב שיפטור אותו מהבושה שבמצבו הנוכחי.

כשאדם חוטא, אם יש לו בושה וכיסופא, ונכסף לצאת ממצב זה, מגיע לתשובה שלימה. איתא בכמה ספרי חסידות שתשובה מאהבה היא בחינת 'כסף' מלשון כיסופין, שנכסף לתיקון ולתשובה.

וכן הם דברי הגמ' בסנהדרין (צז, ב) שמביאה מחלוקת האם הגאולה תלויה

בתשובה ומעשים טובים. והביאה מקרא "חינם נמכרתם ולא בכסף תגאלו", ודרשו: חינם נמכרתם זו עבודת כוכבים, ולא בכסף תגאלו - לא בתשובה ומעשים טובים. הרי ש'כסף' קאי על תשובה. והן הן דברי השפת אמת. וזהו: "כסף ישיב לבעליו" - כיצד עושים 'תשובה'? ע"י כסף, ע"י נכסוף נכספתי.

והרי אמרו גם ששוה כסף ככסף, הרי שאין צריך דוקא את החשק והכיסופין הגדולים, אלא גם שוה כסף נחשב ככסף. ומבאר השפת אמת שהכוונה שיש מצוות גדולות שבכוחן לתקן את החטא גם בלי שמגיע לכיסופין.

עוד אפשר לומר קצת אחרת ע"פ הגמ' הנ"ל בסנהדרין. דהנה כמבואר בדברי המקובלים, ומאריך בזה הלשם (הקדו"ש פ"ו פ"ט), שמסקנת הגמ' היא שהגאולה באה גם בלי תשובה. וכן איתא ברמח"ל שיש תאריך נקוב לגאולה, וכשהוא יגיע ודאי תבוא הגאולה. והגמ' שם מבארת שגם אליבא דמ"ד שנגאלים בלי תשובה, אין הכוונה בלי תשובה כלל, אלא שמעמיד עליהם מלך קשה כהמן עד שעושים תשובה בהכרח. ואומר המהרש"א (שם צח, א) שאם שבים מעצמם מתשובה, זוכים ל"אחישנה", ואם שבים ע"י הכרח נגאלים ב"בעתה".

נמצא שהתשובה המעולה היא בגדר "כסף", תשטבה מאהבה, תשובה מעמם, והתשובה בגדר הכרח גם מועילה להביא לגאולה.

וזהו "שוה כסף ככסף", תשובה בהכרח יש לה ערך כתשובה ע"י כיסופין, אלא זו מביאה לגאולה של באחישנה, וזו מביאה לגאולה של בעתה.

פחות שבכלים

"בחוף תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה" - מה דרכו של אדם להוציא, פחות שבכלים. מכאן שבעל חוב מדאורייתא בזיבורית.

בספר החיים לאחי המהר"ל כתוב דבר נפלא. בגמ' בכמה מקומות איתא שהרשעים מקבלים שכרם בעוה"ז כדי להאבידם בעוה"ב, והצדיקים מקבלים עונשם בעוה"ז כדי לנקותם לעוה"ב. ולכאן אין כאן צדק, שהרי ידוע "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא" (קידושין סוף"ק), ואם הרשע מקבל את שכרו בעוה"ז, הרי אין זה שכר אמיתי. ומבאר ספר החיים, כשאדם עושה עבירה הוא נעשה כמו לווה מהקב"ה, שיש לו מעתה חוב כלפי בורא העולם, אבל דינא דבעל חוב שהמלוה לא יכול לקחת אלא הלווה מוציא לו החוצה פחות שבכלים. וכן גם כאן, הלוה, בעל העבירה, צריך להוציא כתשלום מה שנחשב אלצו כ"פחות שבכלים".

וממילא, אצל הרשעים העוה"ב לא שווה בעיניהם, והם מוכנים לתת למלווה את העוה"ב. אך אצל הצדיקים העוה"ז הוא ה"פחות שבכלים", ועל כן הם רוצים לתת את העוה"ז.

נמצא שהאדם עצמו בוחר על מה לוותר ואת מה להשאיר ולשמור לעצמו. והדבר דומה למה שהבאנו בקידושין שם מהחי' הרי"מ שעם הרשע נוהגים כפי דעתו שאין עוה"ב. אך לדברי הספר החיים כתובה כאן נקודה נוספת, שגם אם הוא מאמין בעוה"ב, אך אין לו שווי בעיניו, משלמים לו את שכרו בעוה"ז, כי אזיל לשיטתו מה נחשב ה"פחות שבכלים" כלפי דיודו.